

ФОРМУВАННЯ І ВПРОВАДЖЕННЯ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ

FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE LEGAL MECHANISM FOR ENSURING THE DEFENSE FORCES OF UKRAINE WITHIN THE LIMITS OF INTERNATIONAL AID

Чухрай І.Ю., головний науковий співробітник
науково-дослідного управління проблем ресурсного забезпечення
у воєнній сфері, сфері оборони та військового будівництва
Центру воєнно-стратегічних досліджень
Національний університет оборони України

У статті здійснено аналіз формування і впровадження правового механізму забезпечення сил оборони України в межах міжнародної допомоги. Вторгнення російської федерації у 2022 році в Україну зумовило необхідність залучення міжнародної допомоги задля посилення військової спроможності нашої держави. Доведено, що дієве правове регулювання системою обороноздатності держави під час збройного конфлікту між Україною та російською федерацією залежить від ефективності державної політики у сфері оборони, а також від своєчасного отримання військової допомоги від міжнародних партнерів. Автором здійснено аналіз поняття «правовий механізм», крім того, виявлено його основні характеристики. Визначено, що правовий механізм забезпечення обороноздатності держави розкриває логіку правового регулювання системою оборони країни, орієнтуючи суб'єктів управління на досягнення головних цілей щодо розвитку оборони і національної безпеки України.

У дослідженні встановлено, що в умовах сьогодення міжнародна військова допомога є важливим і вкрай необхідним чинником задля посилення обороноздатності України у процесі військового протистояння російському агресору. На підставі аналізу чинного законодавства у досліджуваній сфері визначено, що нормативна база з питань оборони та національної безпеки України потребує певних змін, а саме чіткого визначення умов і форм отримання міжнародної військової допомоги від стратегічних партнерів. Зазначено, що важливим кроком до зміцнення обороноздатності держави та забезпечення сил оборони має стати удосконалення нормативних актів, які регулюють питання керівництва військовими формуваннями Збройних Сил України, особливо під час воєнних дій.

Ключові слова: правовий механізм, забезпечення сил оборони, обороноздатність держави, оборона України, міжнародна допомога, міжнародна військова допомога, озброєння, військовий конфлікт.

The article analyzes the formation and implementation of the legal mechanism for ensuring the defense forces of Ukraine within the framework of international assistance. The Russian Federation's invasion of Ukraine in 2022 necessitated the engagement of international assistance to strengthen the military capabilities of our country. It has been demonstrated that effective legal regulation of the state's defense system during the armed conflict between Ukraine and the Russian Federation depends on the efficiency of state defense policy, as well as the timely receipt of military aid from international partners. The author analyzes the concept of a "legal mechanism" and identifies its key characteristics. It is established that the legal mechanism for ensuring the state's defense capacity reveals the logic of legal regulation of the country's defense system, guiding management entities towards achieving the primary goals related to the development of Ukraine's defense and national security.

The study concludes that in today's context, international military assistance is a crucial and highly necessary factor in strengthening Ukraine's defense capacity in the process of military confrontation with the Russian aggressor. Based on the analysis of current legislation in the area under study, it is determined that the regulatory framework on defense and national security in Ukraine requires certain amendments, particularly in the clear definition of the conditions and forms for receiving international military assistance from strategic partners. It is noted that an important step toward strengthening the state's defense capacity and ensuring the defense forces should be the improvement of regulatory acts governing the management of military formations within the Armed Forces of Ukraine, especially during military operations.

Key words: legal mechanism, defense force support, state defense capacity, defense of Ukraine, international assistance, international military assistance, armaments, military conflict.

Постановка проблеми. Підвищення обороноздатності держави, зміцнення Збройних Сил України та забезпечення сил оборони – сьогодні це першочергові завдання нашої держави. Починаючи з 2014 року, Україна вимушена протистояти агресії російської федерації та відстоювати свою незалежність і територіальну цілісність. За цей період наша держава вже чітко визначила своє європейське та євроатлантичне спрямування, що стало пріоритетними напрямками розвитку країни. Задля досягнення поставлених цілей Україна започаткувала і провела ряд реформ, зокрема в сфері оборони, поступово наближаючи оборонний сектор до стандартів НАТО.

У сучасному взаємозалежному глобалізованому світі жодна держава не може самостійно гарантувати свою безпеку. Регіональні та внутрішні збройні конфлікти все частіше складають загрозу міжнародній безпеці [2, с. 84]. Широкомасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України, яке відбулося 24 лютого 2022 року, підтвердило факт необхідності залучення міжнародної допомоги під час розв'язання воєнного конфлікту з тим, щоб посилити військову спроможність та обороноздатність країни, яка обороняється.

Перебіг збройного конфлікту між Україною та російською федерацією вказує на те, що без військової та гуманітарної допомоги міжнародних організацій, партнерів

та світового співтовариства загалом Збройні Сили України не змогли б досягти успіху. Саме завдяки військовій допомозі США, інших країн НАТО та країн-членів ЄС українські війська отримали певні локальні перемоги на багатьох ділянках фронту.

За таких умов все більш актуальним стає питання щодо отримання міжнародної допомоги для розбудови сектора оборони України, його адаптації до світових стандартів, забезпечення відповідного рівня обороноздатності держави. Це, в свою чергу, потребує вжиття заходів щодо посилення обороноздатності України, оновлення підходів до формування і реалізації правових механізмів у військовій сфері із залученням міжнародної військової допомоги. Потреба у розв'язанні цих та інших проблем, вочевидь, актуалізує дослідження і вказує на необхідність вивчення особливостей розвитку процесу реалізації правового механізму забезпечення сил оборони України.

Стан опрацювання. Різні аспекти оборонної політики України, зміцнення обороноздатності нашої держави та шляхи розв'язання військових конфліктів досліджували багато сучасних учених, зокрема: В. Богданович, П. Богуцький, В. Горбулін, О. Грінченко, А. Корецький, С. Мельник, С. Полторак, Д. Роговенко, А. Сиротенко, В. Сокурченко, М. Тищенко, Д. Федянович, І. Якубець та низка інших.

Проблеми правового регулювання оборони та формування правових механізмів забезпечення обороноздатності держави стали предметом досліджень В. Авер'янова, Г. Атаманчука, А. Борисова, В. Коллоха, І. Ларіонової, В. Назаренка, Л. Приходченко, А. Черкасова та багатьох інших.

Питання міжнародної військової допомоги вивчали такі вітчизняні вчені: В. Адамик, І. Братко, О. Дем'янюк, Н. Комар, Г. Макота, К. Плоский, С. Ратушний та багато інших. Однак, попри наявність значної наукової бази нині залишається нагальна потреба у подальшому дослідженні правових аспектів розвитку обороноздатності України з урахуванням міжнародної допомоги.

Метою дослідження є визначення особливостей формування та впровадження механізму правового регулювання процесом забезпечення обороноздатності України у контексті міжнародної допомоги.

Викладення основного матеріалу. Проблеми забезпечення обороноздатності і національної безпеки України є найбільш актуальними протягом останніх 10 років. З початком прямої військової агресії з боку російської федерації 24 лютого 2022 року дана проблематика вийшла на новий рівень, при цьому особливо загострилися питання посилення військової спроможності нашої держави за рахунок отримання міжнародної допомоги. За таких умов значно актуалізувалися процеси формування та впровадження дієвого правового механізму забезпечення Збройних Сил України необхідними ресурсами та військовим обладнанням.

З'ясування специфіки розробки правового механізму державного регулювання процесом зміцнення обороноздатності держави потребує розуміння самого поняття правового механізму. Як свідчить аналіз наукових джерел, поняття «правовий механізм» більшістю науковців трактується як певний комплекс нормативно-правових актів (законів, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, методичних рекомендацій, інструкцій тощо), які спрямовані на вирішення конкретних задач у певній сфері соціального управління. На думку Н. Єршової, під правовими механізмами слід розуміти певні «комплекти» юридичних засобів, які мають нормативне закріплення та орієнтовані при їх практичному використанні на реалізацію суб'єктами своїх інтересів і досягнення тієї чи іншої цілі, як наслідку правового регулювання визначених суспільних відносин» [4, с. 81].

Як вважає Л. Приходченко, правовий механізм включає в себе прийняття законодавчих актів, рішень та розпоряджень органів публічної влади, що спрямовані на практичну організацію управління (прийняття рішень індивідуального характеру, їх оформлення, організація виконання) [7, с. 61]. При цьому конкретний правовий механізм має відбивати послідовні стадії юридичної діяльності посадових осіб, органів публічної влади, організацій, громадян та різні правові засоби, а також варіанти їх взаємодії на кожній із стадій. Зокрема, правовими засобами є: суб'єктивні права і обов'язки, дозволи та заборони, приписи, презумпції, процедури, обмежувальні заходи тощо. Правові механізми дозволяють здійснювати гарантовану законодавством реалізацію цілей правового регулювання в тій чи іншій сфері суспільних відносин [4].

Особливості реалізації державної політики у сфері оборони та національної безпеки дозволяють сформулювати визначення поняття «правовий механізм забезпечення сил оборони України», а саме: це комплекс законодавчо закріплених методів, форм, засобів та інструментів державного регулювання, які органічно поєднані між собою та призначені для зміцнення обороноздатності України, а також захисту її суверенітету і територіальної цілісності. Для того, щоб розкрити сутність правового механізму забезпечення сил оборони держави, слід докладніше проаналізувати одне з ключових понять у порушеній проблематиці, зокрема, поняття обороноздатності держави.

зувати одне з ключових понять у порушеній проблематиці, зокрема, поняття обороноздатності держави.

Більшість учених пропонує поняття обороноздатності розглядати як систему матеріального, духовного, воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу держави у сфері оборони [1, с. 136]. В офіційному законодавстві обороноздатність держави трактується як здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту (ст. 1 Закону України «Про оборону України») [9]. Узагальнення різних підходів до визначення поняття обороноздатності держави дозволяє зробити висновок, що обороноздатність держави – це, по-перше, комплексний показник готовності України до оборони, а по-друге, це результат процесу підготовки до збройного захисту держави на певний момент часу.

Процес формування правового механізму щодо забезпечення сил оборони України безпосередньо залежить від успішності реалізації державної політики у сфері забезпечення обороноздатності держави. Під державною політикою у сфері забезпечення обороноздатності держави варто розуміти цілеспрямовану, організовану діяльність держави та її органів щодо здійснення комплексу політичних, економічних, воєнних, соціальних, правових заходів для посилення обороноздатності, гарантування цілісності території та недоторканості державних кордонів [12].

Державна політика забезпечення обороноздатності направлена на виконання завдань: забезпечення воєнної безпеки України, забезпечення оборонної достатності, забезпечення зовнішньополітичної, державної, економічної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо [13, с. 55]. За нинішніх умов, система забезпечення обороноздатності держави має широкий список суб'єктів, який включає як органи державної влади, так і інші зацікавлені групи. Це, в свою чергу, свідчить про те, що правовий механізм забезпечення сил оборони реалізується на всіх рівнях соціального управління відповідно до функціонального навантаження кожної із суб'єктів управління у цій сфері.

Слід зазначити, що державну політику забезпечення обороноздатності характеризують ознаки, які пов'язані із:

- комплексною системою заходів держави;
- підготовкою до збройного захисту та її захист;
- відсічю збройної агресії або збройного конфлікту;
- системним формуванням комплексної воєнно-промислової політики держави [3].

Викладені вище ознаки свідчать про те, що надання міжнародної допомоги у вигляді озброєння та військової техніки є невід'ємним компонентом системи обороноздатності України. А отже, правовий механізм забезпечення сил оборони України в рамках міжнародної допомоги безпосередньо включає систему правових норм, форм та методів їх впровадження, які регулюють питання отримання та використання міжнародної військової допомоги.

Сьогодні основою метою забезпечення захисту й оборони держави є створення відповідних умов щодо надання належного військового опору в умовах здійснення російської агресії проти України, а також життя превентивних заходів задля запобігання воєнному нападу інших агресорів. Проте в Україні на початок збройного конфлікту з російською федерацією у лютому 2022 року склалася ситуація, яка характеризувалася недостатньою боєздатністю Збройних Сил України та інших військових формувань, а також неналежним їх фінансовим та технічним забезпеченням. Звідси актуалізувалася проблема щодо отримання міжнародної військової допомоги у вигляді озброєння та військової техніки, що вимагало відповідне законодавче регулювання.

Необхідно зазначити, що у цілому правовий механізм забезпечення обороноздатності держави включає систему основних законодавчих та нормативно-правових актів держави, зокрема Конституцію України, Закони України «Про

оборону України», «Про національну безпеку України», «Про Збройні Сили України», «Про Національну гвардію України», Стратегію національної безпеки України і Стратегію воєнної безпеки України.

У Конституції України визначено функцію (завдання) щодо забезпечення оборони держави, захисту її суверенітету, територіальної цілісності, які є найважливішими функціями держави та справою всього українського народу (ст. 17) [6]. Відповідно до положень Закону України «Про оборону України», оборона України визначається як система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [9], що здійснюються органами публічної влади в межах загальної системи забезпечення національної безпеки Української держави. У Законі України «Про національну безпеку України» визначено, що оборона є окремою, основною складовою національної безпеки, в ній можна виділити основні сили та засоби забезпечення національної оборони, які поділяються на сили безпеки та сили оборони [8].

Стратегія національної безпеки України, ухвалена у 2020 році, спрямована на створенні нової системи національної безпеки та оборони, що спроможна захистити суверенітет і територіальну цілісність України в умовах існуючих і можливих загроз, передусім у воєнній сфері. Крім того, ця Стратегія включає положення про визначення поточних та прогнозованих загроз національній безпеці й національним інтересам України з урахуванням зовнішньо- і внутрішньополітичних умов [11].

Важливим компонентом правового механізму забезпечення сил оборони є Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. Зокрема, головною метою цієї Стратегії виступає «завчасно підготовлена та всебічно забезпечена всеохоплююча оборона України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що забезпечує воєнну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України, сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачає активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки» [14]. На основі аналізу безпекового середовища Стратегія чітко визначає цілі, пріоритети і завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, а також передбачає розвиток спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони Збройних Сил України та руху опору. А отже, узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що воєнна безпека як основна складова національної безпеки базується на всеохоплюючій обороні України [5].

Стратегія національної безпеки України має доповнення, викладені у Стратегічному оборонному бюлетені, затвердженому Указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021. Разом з цими нормативно-правовими документами до структури правового механізму слід також включити: Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 479 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»; Закон України «Про основу національного спротиву» від 16 липня 2021 року № 1702-IX; Закон України від 5 березня 2015 року № 235-VIII «Про чисельність Збройних Сил України» Із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 16 липня 2021 року № 1703-IX та ряд інших нормативно-правових документів.

Безумовно, важливою складовою правового механізму зміцнення обороноздатності України та соціально-економічного розвитку держави загалом виступають угоди та договори щодо надання Україні міжнародної допо-

моги. У цьому контексті варто згадати Угоду між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо реалізації програм та проектів міжнародної допомоги у військовій сфері, ратифікована Законом України від 2 листопада 2000 року № 2079-III (2079-14). Основна мета цієї Угоди – сприяння розбудові Збройних Сил України, розширенню їхньої участі у міжнародному військовому співробітництві [10]. Ця Угода стосується всіх видів допомоги Україні у військовій сфері з боку США: у формі обладнання, майна, надання послуг і підготовки особового складу Збройних Сил України.

Міжнародна допомога, яка представлена у вигляді ресурсів та послуг, що надходить до України від донорів на безоплатній і безповоротній основі з метою підтримки нашої держави, надається передусім США, країнами НАТО та ЄС. Іншими донорами є Данія, Канада, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Японія, а також організації системи ООН, Світовий банк тощо. Міжнародна військова допомога, крім поставок зброї і військової техніки, може надаватися у формі фінансових потоків, військових консультацій, участі у модернізації бойової та спеціальної техніки, направлення військових фахівців (радників та фахівців із експлуатації озброєння), будівництва об'єктів інфраструктури, навчання військовослужбовців у військових навчальних закладах або спеціальних центрах ін. д-в, допомоги у бойовій підготовці військ, сил, у розробці бойових статутів та інших документів.

Відповідно до чинного законодавства міжнародна допомога у військовій сфері, що відповідає сутності правового механізму забезпечення сил оборони України, включає:

- вогнепальну переносну ствольну зброю; артилерійську і ракетну зброю; пристрій, вражаюча дія якого базується на використанні фізичних факторів;
- боеприпаси: предмети, призначені для здійснення пострілів з вогнепальної переносної ствольної, артилерійської зброї та враження людини чи спричинення шкоди її здоров'ю або знищення чи пошкодження матеріального об'єкта (патрон у комплекті, постріл для гранатомета для вогнепальної переносної ствольної зброї; снаряд у комплекті для артилерійської зброї; ракети) [15].

Таким чином, озброєння є невід'ємним елементом міжнародної військової допомоги, яка надається Україні для зміцнення її обороноздатності. Крім боеприпасів, у рамках міжнародної допомоги надаються літаки, гелікоптери, безпілотники, бойові кораблі та катери, танки тощо. Проте, як показали реалії протистояння України у збройному конфлікті з російською федерацією, існує ряд недоліків у системі законодавчих актів, що регулюють питання надання міжнародної допомоги, а саме: наявність дублювань, неузгодженостей та застарілих норм законодавства; відсутність чіткого визначення функцій, складу й організації сил оборони та основ їх використання і керівництва ними. Разом з цим, слід зауважити, що нині залишається невідповідність сучасним вимогам норм законів, які визначають: завдання і порядок планування у сфері оборони; засади планування, формування та виконання державного оборонного замовлення; запобігання та протидія корупції у сфері оборони.

Тож на підставі проведеного аналізу можна зазначити, що у цілому процес формування та реалізації правового механізму забезпечення сил оборони з урахуванням міжнародної допомоги в Україні відповідає потребам держави щодо зміцнення її обороноздатності. Чинне законодавство визначає основні цілі, форми і засоби реалізації механізму правового регулювання у сфері оборони. Водночас потребують удосконалення певні законодавчі акти щодо системи керівництва військовими формуваннями в ході воєнних дій, а також нормативні механізми щодо забезпечення Збройних Сил України військовим обладнанням і матеріально-технічними ресурсами в рамках міжнародної допомоги. Також

є потреба у пошуку нових підходів до організації допомоги Україні з боку міжнародних партнерів для протистояння російській федерації у ході збройного конфлікту.

Висновок. Отже, проведені дослідження особливостей формування і реалізації правового механізму забезпечення сил оборони України в контексті міжнародної допомоги довело, що ефективне регулювання системою обороноздатності держави в умовах збройного конфлікту між Україною та російською федерацією можливе не тільки завдяки оновленню державної політики у сфері оборони, реформуванню Збройних Сил України та розвитку оборонної промисловості, а й за умови отримання військової допомоги від міжнародних партнерів. У дослідженні розкрито сутність поняття «правовий механізм», доведено, що правові механізми у військовій сфері розкривають логіку правового регулювання системою обо-

рони держави та орієнтують суб'єктів права на досягнення намічених цілей щодо зміцнення обороноздатності та національної безпеки України.

У ході аналізу проблеми правового регулювання процесом забезпечення сил оборони було виявлено, що на даному етапі допомога міжнародних партнерів військовою технікою й озброєнням – це одна з головних передумов посилення спроможності України подолати російського агресора. Визначено, що чинне законодавство з питань оборони та національної безпеки України потребує змін, зокрема в контексті з'ясування умов та форм отримання міжнародної допомоги у вигляді озброєння та військової техніки. Крім того, доцільним є й удосконалення правових норм, що регулюють питання керівництва військовими формуваннями Збройних Сил України в ході реалізації військових задач під час ведення бойових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грінченко О. І. Особливості управління мобілізаційною підготовкою національної економіки. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2015 № 2. С. 48-55.
2. Громовенко К. В., Грушко М. В., Мануїлова К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів: навчально-методичний посібник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.
3. Зіневич О. Пріоритети реформування системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». 2020. URL: <https://bintel.org.ua/nukma/nacionalna-bezpeka/> (дата звернення: 21.09.2024).
4. Єршова Н.Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. № 19-20/2020. С. 179-185.
5. Колюх В. Правове регулювання оборони України: теоретичні аспекти. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика : колективна монографія / Є. Герасименко, П. Діхтієвський, Н. Задирака, Т. Коломоєць, В. Клиничук та ін.; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія : "Baltija Publishing", 2022. С. 404-434.
6. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 29.09.2024).
7. Приходченко Л.Л. Організаційно-правовий механізм забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 1. С. 59-65.
8. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 28.09.2024).
9. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 29.09.2024).
10. Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо реалізації програм та проектів міжнародної допомоги у військовій сфері : Закон України від 02.11.2000 р. № 2079-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2079-14#Text> (дата звернення: 30.09.2024).
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України" : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 30.09.2024).
12. Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : *матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р.*; ред. колегія : І. О. Дегтярьова, В. С. Куйбіда, П. М. Петровський та ін., уклад. Т. О. Мельник. Т. 2. Київ: ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. 246 с.
13. Саганюк Ф. В., Фролов В. С., Павленко В. І. Сектор безпеки і оборони України: стратегічне керівництво та військове управління: монографія, за ред. Руснака І. С. Київ: ЦЗ МО та ГШ ЗС України. 2018. 230 с.
14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України" : Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 30.09.2024).
15. Military assistance to Ukraine since the Russian invasion. *UK parliament*. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9477> (дата звернення: 30.09.2024).